

Bu sayıda:

Ekolojik Krize Yanıtlar

Klaus Engert, Ecehan Balta, Ali Ekber Doğan

Son iki yüzyıldır, kapitalist üretim tarzının doğa üzerindeki tüm yıkıcı etkileriyle birlikte Avrupa ve Kuzey Amerika'da başlayan ve oradan dünyaya yayılmasına tanık oluyoruz. Eric Hobsbawm'ın deyişiyle, "Kısa Yirmi Birinci Yüzyıl", kapitalist yaşam biçiminin tekleştiriciliği ve mutlaklığıyla, insanla insan ve insanla doğa arasındaki ilişkiyi hiyerarşikleştirici biçimiyle belirledi. Bu belirlenim, iki dünya savaşı ve gezegenin savaşı geçirdiği günlerin sayısının bir elin parmaklarını geçmeyecek ölçüde az olmasına yol açan bir vahşiliği içeriyordu. Kapitalizmi alt etmeye yönelik girişimler ise ne yazık ki eşitlik, kardeşlik ve demokrasi ile sonuçlanmadı. Rusya'nın mafya kapitalizmine, Çin'in ise devlet merkezli pazar ekonomisine geçişi, özel mülkiyete dayanmayan rejimlere inanmanın boş inançtan öteye gitmediği propagandasını güçlendirdi.

Son yirmi yıla damgasını vuran bu sürecin sonunda, ekolojik hareket içinde doğanın sınırsız sömürsünün yarattığı felaketlerle kırdaki kentteki emek sömürsünün, doğanın temellüküyle doğrudan üreticilerin mülksüzleşmesinin iç içe geçmişliğini kavrayan yeni bir damarın doğuşuna şahit oluyoruz. Doğanın talanına karşı, nükleer karşıtı hareket, baraj ve siyanür karşıtı mücadele, bugün Türkiye'de ve dünyanın pek çok yerinde emek hareketinin bir bileşeni olarak ortaya çıkıyor ve doğa ve insan ilişkisini yeniden tanımlama mücadelesi veriyor.

Friedrich Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde yazdığı gibi, insanlık doğanın içsel bir parçasıysa ve onusuz yaşayamazsa, doğanın savunulması bugün insanlığın savunulması ile bir ve aynı şey olarak görülmeli.

Kapitalizmin iki yüzyıllık serüveni, tam bir kaos ve yıkım süreci olarak ortaya çıktı. Toprağın aşırı sömürsü gıda krizini yarattı, okyanuslar nükleer atıklarla doldu, ormansızlaştırma genişledi, türler yok oldu. Bunların en sarsıcısı ise, uzun zamandır devam eden ama niteliksel bir dönüşüme uğradığı için insanlığın varoluş-yokoluş mücadelesi haline dönüşen iklim krizi oldu.

Bu manzara, doğal dönüşümlerin bir sonucu değil, doğal kaynakların aşırı sömürsünün bir sonucu. Dolayısıyla bu yıkımın alternatif enerjilere yönelerek ortadan kalması da mümkün değil. Bugün bize gerekli olan, tamamen farklı bir üretim, tüketim ve yaşam biçimi. Bu ise, basitçe meta üretimine dayalı kapitalist üretim tarzının ortadan kaldırılmasını gerektiriyor. Marx'ın *Kapital*'de belirttiği gibi, meta fetişizmine dayalı bu üretim tarzı, malları insan ilişkilerinin de merkezine koyuyor. Daha çok ve daha fazla üretim, yapay ihtiyaçlar yaratılması ve son kalan fosil kaynaklarının da çıkartılıp satılması, 2010'da Meksika Körfezi'nde gözlemlediğimiz gibi ekolojik felaketler, uzun vadeli toplumsal ve ekolojik planlama doğasına aykırı olan kapitalizmin yapımı. Kapitalizmin uzun vadeli planlama yapabildiği tek alan, doğal kaynakların ve pazarların, enerji kaynaklarının ve ucuz emeğin, yani karına ne kar katacaksa onun, varlığını devam ettirmesini sağlamak. Bu planların uygulanması için de "ekonomik diplomasiyi", gerekirse de Ortadoğu ve Afrika'da gördüğümüz gibi, savaşları devreye sokmak. Yani,

kapitalizmden farklı bir medeniyete, onun rasyonalitesinden farklı bir mantığa geçmek, genelde doğa özelde insanlık için bugün yakıcı bir ihtiyaç halini almıştır.

Kapitalizm, özü gereği burjuva çevreciliğinin vehmettiği gibi ekolojik açıdan sürdürülebilirlik yeteneğine sahip değildir. Kapitalizmin, hızlı tüketilen, yenilenemeyen, yeniden kullanılamayan ürünlere duyduğu ihtiyaç, sürdürülebilirlikle çelişir. Kapitalizmi sürdürülebilir olmaya zorlayan her girişimin, kapitalizmin krizini derinleştireceği de görülmektedir.

Neoliberal saldırının yeni dalgasında doğanın temellükü ve mülksüzleştirme

Bilindiği üzere neoliberal saldırının ilk dalgası devletin küçültülmesi, kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi, emeğin örgütlülüğü ve pazarlık gücünün törpülenmesi biçiminde 1980'ler ve 1990'ların ortasına kadarki süreçte yaşandı. Onun kurduğu zemin üzerindeyse, geç kapitalistleşmiş coğrafyaların kırsal alanlarında yaşayanların mülksüzleştirilerek günümüz global kapitalizmine dahil edilmesi, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanların piyasalaştırılması, canlı türlerinin genetik özelliklerin patentlenmesi gibi yollarla doğanın metalaştırılması anlamında ikinci kuşak neoliberal saldırı dalgası geldi¹. "Mülksüzler" adlı kitabında bu konuyu ele alan Daniel Bensaid'in (2009: 104-105) işaret ettiği gibi, su gibi, toprak gibi ortak malların, fikri mülkiyet ve patent hakları adı altında toplumsallaşmış bilgi üretimlerinin ve canlıya ait özelliklerin (doğal moleküllerin ve gen dizilişlerinin patentinin alınması gibi yollarla) metalaştırılması söz konusudur.

Son yıllarda İstanbul'un uluslararası sermaye girişi için bir değerlendirme alanı haline getirilmesi anlamında dünya kenti yapılması önemli bir kalkınma vizyonuydu. Kriz sürecine girmekte olan uluslararası sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin bir parçası olarak, arsa spekülasyonu, emlak, inşaat, kentsel tüketim gibi kentsel rant alanlarına daha yoğun bir yabancı sermaye akışı söz konusu oldu. Bensaid (2009: 104), "sermayenin karlılığının nefesinin tükenmesine yanıt olarak gelişen" bu akışın, toprağın ve kentin kitlesel özelleştirilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu akışın kanallarının genişletilmesi ve düzeltilmesi için gündeme gelen kentsel dönüşüm sürecinde barınma hakkının, HES'ler, barajlar, madencilik ve benzeri faaliyetlerle kırsal alanların sermaye-merkezi veya yerel devlet kuruluşları işbirliğiyle ihlal edilmesini, yaşam alanlarının (bu alanlardaki sosyo-kültürel ve ekolojik dokunun) ortadan kaldırılmasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Örneğin barınmanın bir kamusal hak olarak gereğinin yerine getirilmesi ve sermaye birikiminin artı-değer üretmeyen alanlarda kırılmaya uğramaması çerçevesinde arsa spekülasyonunun önlenmesi temelinde kent topraklarında özel mülkiyetin olup-olmaması konusu 1970'lerin sonlarına kadar hem Batı Avrupa ülkelerinde hem de Türkiye'de üzerinde ciddiyle durulan bir konuydu. Neoliberalizm yarattığı hakikat rejimi bugün bunun tartışılmasını imkânsızlaştırıyor gibi gözükse de kent topraklarının toplum yararı adına, kamunun tasarrufunda bulunması, sağlıklı ve nitelikli bir koşullarda barınma hakkının hayat bulmasının ön koşulu olmayı sürdürüyor. Kentsel dönüşümle barınma hakkının ihlal edilmesi, kent toprağı gibi toplumun ortak malları arasında sayılması gereken bir şeyin uç bir noktada metalaştırılmasından başka bir şey değildir. Bu metalaştırmayı, sermaye sahibi olmayanların mülksüzleştirilmesinin yeni ve yıkıcı biçimlerinden biri diye değerlendirmek gerekir.

1 Yaşam alanlarının global kapitalizmin hesapları uğruna yağmalanmasına, topraklarından edilmeye karşı, ekolojik yıkıma karşı çıkan Zapatistalar, MST (Topraksız Köylü Hareketi), Via Campesina gibi yerli halk dinamiğine dayanan hareketlerin tam da böylesi bir dönemde açığa çıktığı görüldü.

Toparlayacak olursak, kentsel dönüşüm kentin olanaklarından ve rant paylaşımından dışlanması anlamına geldiği için barınma hakkının, kent hakkının ihlali anlamına gelen yoksullaştırıcı bir saldırdır. Böyle bir saldırının siyasal aktörü, yoksullara yaptığı yardımlarla, fakir-fukara, garip-gurebaya sahip çıkmakla övünen hükümet partisi AKP'dir. Bu durumun, İslamcıların hayırseverlik, takva sahipliğiyle ilişkilendirdiği yardımlarının, cemaat faaliyetlerinin yarattığı sosyal ilişkileri tahrip ettiği söylenebilir. Çünkü bu ilişkiler onun beslendiği bir kamusallık biçimiyle, siyasal arenada sahip olduğu ayırt edici bir avantaj olarak neoliberalizmin sosyalizasyonuna hizmet eden dindarlık, hayırseverlik, hemşerilik gibi piyasa-dışı ilişkiler alanlarının da zemini oluşturmaktadır. Bu zemin Türkiye'nin pek çok kentine yayılmış dönüşüm projelerine karşı tepki ve mücadelelerle tahrip olduğu ölçüde, günümüz kriziyle de birleşerek yoksullaştırılmış kent emekçilerini 1990'lardan beri kuşatan İslami tonlu/motifli muhafazakâr bir sosyal yeniden üretim modeli de miadını doldurmaya başlayacak, AKP kitle/taban ilişkileri bakımından sıradan bir burjuva partisine dönüşecektir. Bunun potansiyel sonucu, başta kentsel dönüşüm mücadelesinde yer alanlar olmak üzere kentin yoksul emekçi sınıflarının sosyal adaletçi bir mücadele hattına yönelmesinin önündeki en önemli engellerden birinin etkisinin kırılmasıdır.

Diğer yandan, kır temelli emek hareketleri 1990'lı yılların başında Bergama'da açığa çıkan altın madeni karşıtı hareketten beri, bir genişleme ve radikalizasyon dalgası yaşıyor. Türkiye'de özelleştirme/piyasalaşmanın hızlanması, bununla birlikte suyun da HES'ler aracılığıyla piyasalaşması, yeni bir mücadele alanı doğuruyor. Kuşkusuz, hidroelektrik santrallerle yapılmak istenen, su yollarına el konulması, buradan elde edilen enerjinin satılmasından öte, yeni bir ilksel sermaye birikimi alanı açılması anlamını taşımaktadır. Aynı biçimde madencilik sektörünün yeniden düzenlenmesi ve orman alanları başta olmak üzere tüm alanlarda madencilik yapılabilmesinin önünü açacak düzenlemelerin önümüzdeki günlerde giderek artacağı görülüyor. Ulukışla, Bergama, Uşak, Artvin'de hız kazanan altın madenciliği faaliyetleri sosyal ve iktisadi hayatta derinlemesine sömürü mekanizmalarını arttıracaktır.

Şiddete dayalı ilksel sermaye birikiminin, kapitalizmin başlangıç aşamasında özgü olmayıp, her zaman varolan, kapitalizmle iç içe bir olgu olduğu günümüz dünyasında daha katı biçimleriyle idrak ediliyor. Bilindiği gibi, ilksel birikim, emeğe el koyma, ücretsiz kölelik, doğanın sömürgeleştirilmesi gibi yoğun emek sömürsünü içerir. Bu bakımdan doğanın üretkenliğinin sömürsü, her zaman bir ilksel sermaye birikimi olarak iş görmekle birlikte, bugün bu alanlar çeşitlenmekte ve kırsal alanlarda şiddetini artırmaktadır. Sonuç olarak denebilir ki, kapitalizm, ekonomik krizine ekolojik krizi daha da büyütecek önlemler alarak yanıt verme çabasıdadır. Bu da kırsal alanda yaşayanların verdiği mücadeleyi, emek mücadelesinin bir bileşeni haline dönüştürüyor.

Sonuç itibarıyla, kapitalizmi mümkün olan en ucuz meta üretimi ve bunun sınırsızca üretilmesi ve kontrolsüzce satılması olarak anladığımızda, doğanın sömürsünü ancak tam olarak kavrayabiliriz. Kapitalizm emeği ücretli emeğe çevirmeye çalışmaz, emeği, yaşamı ve gezegenin kendisini, paraya ve metaya çevirmeye çalışır.

Bir Yanıt: Ekososyalizm

Praksis'in bu dosyasının konusunu oluşturan ekososyalizm, bir yaklaşım ve hareket olarak kapitalizmin ekolojik krizine Marksist bir yanıt verdiği iddiasında. Ancak, ekososyalizmin tanımı ve tartışmalı alanları konusunda sayıda yer alan makalelerde, konuya ilişkin farklı yaklaşımlar mevcut. En genel olarak ekososyalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılması yolu ile insanın insan

üzerindeki egemenliğinin son bulması, toplumun kendi kendini yönetmesi ve adalet fikrinin yeniden gündemleştirilmesi ve insan ve doğa arasındaki etkileşim alanının sömürüden adalete doğru yer değiştirmesini imliyor.

Hiç kuşkusuz, ekososyalist bir toplumun temeli üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kalkması. Kâr güdüsü ortadan kalktığında ve ekolojik gereklilikler ve insan ihtiyaçları arasında bir denge söz konusu olduğunda, toplam olarak da değişim değeri değil, kullanım değeri ön plana çıktığında yeni bir üretim tarzından söz edilebilir olacak. Yine kuşkusuz, bunun için "ihtiyacın" demokratik bir ortamda yeniden tanımlanması gerekiyor.

Bu demokratik ortamın varlığının önkoşulu ise, zaman. İnsanların kolektif düşünmeye zaman ayırması, ancak iş saatlerinin azaltılması ile mümkün olabilir. Diğer yandan, hiç kuşkusuz katılımcı bir demokratik sürecin örgütlenmesi, "yaşam boyu öğrenmenin" gerçek anlamını kazanması ile mümkün olacaktır. Öğrenme, kapitalizmin sürekli değişen ihtiyaçlarına bir yanıt verme çabası olmaktan çıkacak, toplumun gerçek ihtiyaçlarını karşılama anlamı kazanacaktır. Diğer yandan, ölçek sorunu önemli bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Marksizm içi tartışmalardan biri olarak, demokratik planlamanın hangi ölçekte yapılacağı konusuna ilişkin, bugün Türkiye'de yürütülen baraj ve altın madenciliği karşıtı mücadele, planlamanın hem demokratik hem de ekolojik ilkeler gereği, ekosistemler ölçeğinde yapılması gerektiğine ilişkin ciddi bir kanıt sunuyor.

Aynı zamanda, kapitalizmin "zaman paradır" şiarına ve buna uygun olarak yarattığı "nefes kesici bir yarış olarak hayat" tanımına karşı, hayatın "yavaşlatılması" önemli bir talep olarak önümüzde duruyor. Tarım arazilerinin yağmalanması ve küçük aile işletmelerine dayalı tarımın ortadan kaldırılması, büyük ölçekli tarımın yarattığı ekolojik tahribat ve örneğin GDO'lu ürünler gibi konuların sağlık alanında açtığı yaralar, mücadele etmemiz gereken diğer gündem maddelerini oluşturuyor. Kuşkusuz, özellikle son yirmi yılda, bu alandaki tartışma, hareketlere paralel olarak, hatta çoğunlukla onların arkasından yükseliyor. Türkiye'nin küçüklü büyüklü pek çok noktasında, kentsel dönüşüm, doğanın talanına, HES'lere, nükleere, altın madenciliğine karşı yine irili ufaklı pek çok mücadele yürütülüyor. Bu sayımız, konuyu daha başka kesimlere de ulaştırmayı başarabilirse, bu mücadeleye ufak bir katkı sağlayacak diye umuyoruz.

Bu Sayıda...

Bu sayıdaki ilk yazımız, Ecehan Balta ve Mustafa Bayram Mısır tarafından kaleme alınan, "Bir Politik Hareket Olarak Ekososyalizmin Ayırt Ediciliği ve Birleştiriciliği" isimli makale. Yazarlar, 2001 yılında Michael Löwy ve Joel Kovel tarafından kaleme alınan Birinci Ekososyalist Manifesto'nun hem kuram hem de pratik açısından açığa çıkardığı olanakları inceliyorlar. Kapitalizmin birbiriyle ilişkili olmak üzere kar, rekabet, hız gibi yapısal unsurları dolayısıyla iç içe geçmiş ekonomik ve ekolojik krizden kapitalist bir çıkışın mümkün olmadığını göstermeye, bunun karşısında yine de Marksizm'in hem orijinal metinleri hem de belirli bir izlekte açığa çıkan potansiyelleri itibarıyla, ekososyalizme açık / yatkın / içinde barındıran bir yaklaşım, bu bağlamda tek yaklaşım olduğunu ileri sürüyorlar.

Arkasından, "Modernizm ve Kapitalizm Sarmalında Ekoloji: Devlet, Sermaye, Sivil Toplum" isimli yazısında Gözde Orhan'ın, modernleşme ve kapitalistleşme süreçlerinde ekolojinin konumlandırılışını incelediği makalesine yer verdik. Türkiye'nin kapitalizme eklemelenme sürecinde ekoloji politikası ve devletin ekoloji algısı ile ilgili bir tartışmaya da yer veren Orhan'ın çalışması, dosya bütünlüğünü sağlamak açısından son derece önemli bir işlevi yerine getiriyor.

Yaşanan ekolojik krizin önemli nedenlerinden biri genelde, günümüz kapitalizminde sermaye ilişkisinin kırsal alanlara daha fazla nüfuz etmesi, özelde de tarımda kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıdır. Bunun sayımızdaki yansıması, tarım konusundaki makalelerin ön plana çıkması oldu. Söz konusu makalelerden ilki, Özgür Kanbir'in "Endüstriyel Tarımın Krizi ve Küba Tarımı" başlıklı çalışması. Kanbir'in çalışmasında, tarımsal üretimin kapitalist biçiminin, ekolojik krize etkisinin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğiyle bu üretim biçiminin sürdürülemez yapısı ortaya konuluyor. Yazının en özgün yanı, alternatif bir üretim modeli olarak Küba'da yapılan tarımsal üretim konusunun ele alınması. Kanbir, kent tarımı biçiminde uyguladığı tarımsal üretim yapısı ile Küba'nın, kapitalist üretimin dünyanın geri kalanında derinleştirmiş olduğu kır-kent ayrımını ortadan ayrımını ortadan kaldırma yolunda adımlar attığını söylüyor.

Ethemcan Turan'ın yazısı ise, tarımsal üretim biçiminin ekolojik sistemler üzerindeki etkisini tartışan Kanbir'in yazısını belirli bir açıdan tamamlayıcı bir özelliğe sahip. "Karpuzlar ve İnsanlar Hakkında: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin ve Tarımdaki Neoliberal Dönüşümün Politik Ekolojisi Yolunda" başlıklı yazısında Turan, "politik ekoloji" kavramını da devreye sokarak, ekolojik krizin sadece doğa üzerinde değil, onun mütemmim cüzü olan insanlar, emek süreçleri ve öncelikle de ezilen sınıflar / kesimler açısından sonuçlarının da anlaşılması için, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2010'da başlattığı METİP (Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi) ile ilgili yeni araştırma soruları ortaya atıyor.

"Coğrafi İşaretler ve Küresel Piyasalarda Yerelleşen Tarım Ürünleri: Ege Pamuğu Logosu Üzerine Bir Saha Çalışması" başlıklı makalesi ile Derya Nizam ise, son on yıl içinde, tarım sektöründe fikri mülkiyetin korunması için önemli araçlardan biri olarak ortaya çıkan coğrafi işaretin (CI) yerel aktörlere yerel özelliklerden türeyen katma değerın daha büyük bir oranına sahip olabilmek için önemli bir mücadelesahnesi sunduğu tezini ileri sürüyor. Yazar bu bağlamda, Ege pamuğu CI üzerine yaptığı alan çalışmasını, küresel meta zinciri analizi ile birlikte sunuyor ve coğrafi işaretin, yerel aktörler tarafından tarım politikalarının liberalleşmesi ile şiddetlenen maliyet-fiyat kaskacına karşı bir stratejik araç olarak nasıl geliştirildiği ve benimsendiğini inceliyor.

Özellikle Kyoto Protokolü ile gündeme gelen, Türkiye'nin de taraf olduğu karbon ticareti sayımızda ele alınan konulardan biri. Kapitalizmin havayı da bu yolla metalaştırmasını yeniden düşünmek, tartışmak ve görünür kılmak bakımından son derece önemli olan konuyu "Yenilenebilir Enerji" vs. Yenilenemeyen Doğa: Karbon Ticareti" başlıklı yazılarıyla ele alan Selim Yılmaz ve Gaye Yılmaz, bu bahiste sermaye sınıfı ile güçlü işbirliği ilişkisi içinde olarak son derece muğlak bir görüntü veren "çevreci" eğilimlere dikkat çekerek, toplumsal hareketlerde sağlıklı bir ayrışmanın yaşanmasının gerekli olduğunun altını çiziyorlar.

Sayımızda ayrıca iki dosya dışı yazıya da yer veriyoruz. Bunlardan ilki, Evren Kocabaş'ın "Kimlik Politikaları ve Sol Hareketle İlişkisi" başlıklı makalesi. Yazıda, kimlik politikalarının sol hareket üzerindeki etkinliğini analiz etmek ve sol hareketin kimlik politikaları ile ilgili son dönemde yoğunlaşan eleştirileri üzerinde duruluyor. Özellikle, kimlik ve sınıf arasındaki gerilimin çeşitli vesilelerle güncel bir biçimde tartışıldığı Türkiye'de bu konuyu dergimizin sayfalarında da tartışmaya açmak açısından, Kocabaş'ın yazısının anlamlı olduğunu düşünüyoruz.

Dergimizde yer alan son yazı ise, "Kapitalist Devlet ve Toplumsal Polisliğin Tarihi Seyri: Devlet-Güvenlik İlişkisinde Bir Dönemlendirme Denemesi" başlığını taşıyor. Evren Haspolat, yazısında, kapitalist devletin güvenlik "işlevinin" dönüşümünü tartışıyor. Geline nokta itibarıyla, kapitalist devletin günümüzde artan otoriterleşmesinin bir boyutu olarak, yükseltelen polis+ geriletelen sosyal güven-

lik+ yükseltlen özel güvenlikten oluşan bir toplumsal polisliğin yaratıldığını ortaya konuluyor.

Sayımızda her ne kadar konunun pek çok boyutu yeterince ele alınamamış olsa da yazarlarımızdan Ethemcan Turan'ın yazısında ifade ettiğı gibi, "ekolojik krizin kapitalizmin krizinden ayrılamayacağı fikrinin ışığında ekolojik mücadelelerin sınıf siyasetiyle kesişme noktasında" mülksüzleştirilenlerin direnişlerinin tartışılmasında ufak bir pencere açmasını diliyor, konuya şimdilik bir virgül koyduğunu belirtiyoruz.

Bu sayımızı da her sayımızı olduğu gibi, hayaliyle Praksis yürüyüşünü sürdürülebilir kılan Sevilay dostumuzun güzel anısına adıyoruz.